

ELTE BTK
Hálgtatói Önkormányzat

DIMENZIÓK V.

Katasztrófák után... (KUT)

TERMÉSZETI CSAPÁSOK, JÁRVÁNYOK
ÉS ÖKOLÓGIAI FOLYAMATOK
A TÖRTÉNELEMBEN

2021. június 17-18.

TERMÉSZETI CSAPÁSOK, JÁRVÁNYOK ÉS ÖKOLÓGIAI FOLYAMATOK A TÖRTÉNELEMBEN

ELTE BTK
Hallgatói Önkormányzat

2021. június 17-18.

1666. június 20-án a lőcsei krónikába a következő különös és félelemre okot adó jelenséget jegyezték fel: *“Iglón Frohn Menyhértné prefektusié tavában a ház mögötti kertben az a csoda történt, hogy a víz a tóban vérré vált, hogy a halak benne mind elpusztultak, és a levelek körülötte vérszínűek lettek; ezt a megváltozott vizet magam láttam, s nagyon csodálkoztam és megdöbbenem miatta, a víz nem is tisztult fel újból, hanem erősen bűzlött, úgyhogy le kellett engedni. Isten könyörüljön rajtunk, és fordítsa el rólunk a szerencsétlenséget.”*

(Lőcsei krónika, 301.)

Hain Gáspár “Szepességi avagy lőcsei krónikája” számos különös, a kor embere számára megmagyarázhatatlan természeti jelenséget tartalmaz. Nem keresték a jelenségek okát, nem firtatták azokat az ok-okozati összefüggéseit, amelyek az emberi tevékenységgel lehettek kapcsolatban. Szimbolikusan értelmezték a környezetben bekövetkezett, számukra megmagyarázhatatlan természeti jelenségeket. Isten büntetése volt szinte minden. Az isteni univerzum és az emberek világa közötti harmónia megbomlásának jelét olvasták ki belőlük.

A 21. századi ember legégetőbb problémája az egyre erőteljesebben jelentkező globális klímaváltozás és következményei. Wolfgang Behringer, német történész A klíma kultúrtörténete című könyvében így jellemezte az éghajlatváltozást és az emberi társadalmak viszonyát: *„A klíma változik. A klíma mindig is változott. A kultúra kérdése, hogy hogyan reagálunk rá.”* (W. Behringer: A klíma kultúrtörténete 2008. 282.)

A Behringer könyvének megjelenése óta eltelt több mint egy évtizedben azonban a sokat idézett ökológus, Daniel H. Janzen hipotézisei igazolódtak be, aki a Science folyóirat hasábjain hívta fel először a figyelmet korunk klímaváltozásának egyedülálló voltára: *„Ami elkerüli a figyelmünket... az egy sokkal álnokabb fajtája a kihalásoknak: az ökológiai kapcsolatok széthullása.”* Janzen szerint Földünk ma a hatodik nagy kihalási esemény tanúja, ami abban különbözik az eddiektől, hogy döntően egyetlen faj okozza: a Homo sapiens és utódai.

ÉGHAJLATI-KÖRNYEZETI VISZONYOK ÉS KULTÚRA A KIS JÉGKORSZAK IDEJÉN

*„...a levegő nagyon egészséges,
de a város nagy szeleknek és viharoknak van kitéve.”¹*
Hain Gáspár

Mennyire befolyásolja az ember a környezetet és a környezet mennyire befolyásolja az embert?

Ahhoz, hogy a kérdést körültekintően megválaszoljuk, több különböző területet kell körbe járni. Elsőként a kora újkori éghajlatot szeretném történeti-kulturális szempontból bemutatni, hiszen az időjárás alapvető komponens, amely a környezetet meghatározza és a földrajzi adottságoktól függetlenül is folyamatos változásban, ciklikusságban van.

Az ember világgépének megformálása sok tényezőtől függ és a világgép, amelyet magáénak érez, megalapozza a tevékenységét. Kérdés, hogy az emberi tevékenység és a világgép hogyan igazodott az adott környezeti képhez. A téma kifejtéséhez ismertetem a területhez kapcsolódó szakirodalmakat és részben történeti forrásokat.

A tervezett előadás a kora újkor környezeti paramétereiről, adottságairól szól, ezen belül az éghajlattörténetre, a kis jégkorszakra fókuszálva. Társadalomtörténeti, kultúrtörténeti aspektusból a környezeti sajátosságok erős befolyással bírnak, de az ember is hatással lehet ezekre a környezeti sajátosságokra, így ezen belül kitérek az ember természethez és környezethez való viszonyára, szimbolikusan és a tájalkító tevékenységét is figyelembe véve.

¹ Véber, 1988. 3.

A BOLYGÓMÉRETŰ URBANIZÁCIÓ KONCEPCIÓJA

Az előadás az ún. „bolygóméretű urbanizáció” (planetary urbanization) koncepcióját mutatja be. Az elmúlt néhány év során megfogalmazott megközelítés egyik fontos előképe Henri Lefebvre francia szociológus–filozófus 1960-as évek végi, 1970-es évek eleji munkássága, azonban a fogalom megalkotói a planetáris (azaz az egész bolygóra kiterjedő) urbanizáció kibontakozásának kezdetét az 1970-es évek válságaitól a Szovjetunió 1990-es évek eleji felbomlásáig tartó ún. „hosszú 1980-as évekre” teszik. A globális pénzügyi rendszer fokozódó deregulációja, a neoliberálisizálódás, a termelési folyamatok egyre rugalmasabbá válása, a globális termelési hálózatok (GPN-ek) kiépülése stb. a korábbi szabályozási keretek nagyfokú fellazulásához vezetett. Ez jelentősen megkönnyítette a spekulatív beruházásokat, s nem csupán az ingatlanpiacokon és a városokban, hanem pl. az erőforrás-kitermelési infrastruktúrák, az agrár- és ipari megaprojektek vagy a logisztikai hálózatok esetében is. Mindezek együttesen pedig egyre több és nagyobb területet vonnak be a globális tőkeáramlásokba. Előadásom a bolygóméretű urbanizáció legfőbb jellemvonásait ismerteti: az urbanizáció új léptékre helyeződését, a „városi(as)” funkciók ártérteleződését, a városi „hinterlandok” átalakulását, valamint – a legújyszerűbb és egyúttal legprovokatívabb elemként – a „vadon” fokozatos megszűnését. A koncepció kidolgozói úgy érvelnek, hogy ezek együttes eredményeként a „városi” immár nem definiálható egy azon túl/kívül levő ontológiai „másikkal” szemben, miként többé már a „nem-városi” sem értelmezhető olyan konstitutív „külső” entitásként, melynek segítségével lehatárolható az, ami városi – ugyanis a nem-városi(nak gondolt) térségek is az urbanizációs folyamat integráns részét képezik.

A PANDÉMIÁTÓL AZ INFODÉMIÁIG – A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY KÜLÖNLEGES FÖLDRAJZAI

Az elmúlt bő egy évünk egyik legfontosabb meghatározója minden kétséget kizáróan a koronavírus-járvány volt, amellyel számos tudományterület megannyi kutatója foglalkozott és foglalkozik azóta is – s korántsem csupán az élet-tudományok képviselői. Ez a világjárvány ugyanis abban is különbözik valamennyi korábbtól, hogy soha ennyi ismeret és széles körben elérhető (szinte valós idejű) adat nem állt még rendelkezésünkre egy éppen folyamatban lévő járványról. A média tehát rendkívül fontos szerepet játszott az elmúlt időszakban, sőt, egyes vélekedések szerint az ún. „infodémia” (azaz az állami és közösségi média pandémiája) még magánál a járványnál is virálisabb, a megbízható hírforrások mellett félinformációknak és fake news-nak egyaránt teret adva. Az átmediatizált – és egyúttal átpolitizált – járvány(kezelés) számos társadalomtudományi diszciplína mellett a társadalomföldrajzban is élénk diskurzust generált az elmúlt egy év során. Előadásunkban a koronavírus-járvány ezen „különleges földrajzaiba” nyújtunk betekintést, olyan fogalmakon keresztül, mint a morbid földrajzok (morbid geographies) és a fertőzés földrajzai (geographies of infection), a sebezhetőség földrajzai (geographies of vulnerability) és a reziliencia földrajzai (geographies of resilience), vagy az infodémia kapcsán a vádolás földrajzai (geographies of blame).

AZ ECEDEDI VÁR TERMÉSZETI KÖRNYEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA A XVIII. SZÁZADBAN

„A lapályok keskenyek és elég sokáig megőrzik az esőt és hóvizet, bokrok és mindenféle vízinövények borítják.[...] A várost körülbelül harminc-negyven láb széles természetes csatorna keríti, a többit tűzegen nőtt nád borítja. [...] Ez a három nagymérföldnyi kiterjedésű terület kívülről náderdőnek látszott, belsejében azonban nagyon szép, igen tiszta és – a lakosoknak talán hamis hite szerint – feneketlen tó terült el.”¹

II. Rákóczi Ferenc fejedelem visszaemlékezéseiben így emlékszik meg családi birtokáról, a korábban az ecsedi Báthory család tulajdonában álló ecsedi várról és környezetéről. A Kraszna és Szamos folyók árteréből táplálkozó hatalmas lápvilág évszázadokon keresztül csaknem áthatolhatatlan természetes akadályt képzett a vár körül, mígnem a XVIII. század derekán megkezdtek az újkori folyószabályozások előfutárának tekinthető mocsárlecsapolást. Előadásomban a majd háromszáz négyzetkilométeren elterülő ecsedi láp lecsapolási munkálatainak vizsgálatával, a Nyírség történetét évszázadokon át meghatározó ökoszisztéma változásának – megváltoztatásának – okait és módszereit vizsgálom.

¹ VAS ISTVÁN (ford.): II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Akadémia Kiadó, Budapest, 1978. 372-373.

HOZZÁVALÓK EGY JÁRVÁNYHOZ. AZ 1872/73. ÉVI KOLERAJÁRVÁNY KÖRNYEZETI OKAINAK VIZSGÁLATA

Az 1873. esztendő több szempontból is emlékezetes maradt nemcsak a korabelieknek, hanem az utókornak is. Ebben az évben volt a bécsi világkiállítás, az ugyancsak bécsi tőzsdekrach és az előző ősszel indult kolerajárvány leg-súlyosabb hónapjai is 1873-ra estek. Ez utóbbi esemény sokat vizsgált témája a történeti demográfusoknak, sajtóbeli reprezentációjáról is születtek tanulmányok, ám környezeti-gazdasági okairól keveset tudunk.

Előadásomban a járvány, az időjárás és a gazdasági viszonyok összefüggéseire kívánok rámutatni. Az 1871-től rendelkezésünkre álló hőmérsékleti és csapadékadatok segítségével ismertetem a járványos és az azt megelőző hónapok időjárását, amely mind az adatok, mind pedig a kortársak beszámolóí szerint rendkívül melegnek volt mondható. Ez a szokatlanul magas átlaghőmérséklet mindenképpen kedvezett a kolera terjedésének. A meleg és száraz időjárás azonban más módon is hozzájárult a járvány súlyosbodásához: 1873-ban olyan rossz volt a termés, hogy külföldről kellett gabonát importálni. Az általános élelmi-szerhiány miatt a fizikailag legyengült lakosok könnyebben válhattak a járvány áldozatává. A már 1872-ben mutatkozó ínséget pedig csak tovább tetézte a következő év májusában bekövetkező tőzsdekrach.

Az előadás három északkeleti vármegye, Abaúj, Borsod és Zemplén területére koncentrálva kívánja új megvilágításban, a környezeti viszonyok felől értelmezni az 1872-73. évi kolerajárványt és rámutatni ezzel a járványok ok-okozati összefüggéseinek bonyolult jellegére.

ERDÉLYI JEZSUITÁK AZ 1586. ÉVI PESTISJÁRVÁNNYAL SZEMBEN

Az 1580-as évek közepén Magyarországot és Erdélyt sújtó természeti csapásokról, az aszályról, az éhínségről és a pestisről szóló források között jelentős helyen állnak az erdélyi jezsuiták által írt beszámolók. A előző évtized végén Erdélyben megtelepedett, a Báthory fejedelmek támogatását élvező, a protestáns többségű társadalmi kontextusban működő jezsuita missziót súlyos veszteség érte az 1586-os pestisjárvány alatt: erdélyi személyi állományának mintegy a fele meghalt. A túlélők beszámolóí rávilágítanak arra, hogyan próbáltak szembeszállni a jezsuita szerzetesek az országszerte terjedő pestissel. Három központjukban, Kolozsváron, Gyulafehérváron és Váradon – az ott betöltött eltérő funkcióikkal, a lakossággal kialakított sajátos kapcsolati formáikkal is összefüggésben – más-más módon és ütemben reagáltak a kihívásra, eltérő eredménnyel járt védekezésük, különbözött az emberveszteség mértéke. Az előadás bemutatja a védekezés megszervezésének három módozatát, választ kínál arra a kérdésre, hogy a kolozsvári kollégium, a három közül a leginkább intézményesült szerzetes csoport miért szenvedhetett el megrázó veszteséget. A beszámolókból feltárul, a jezsuiták miként szembesültek azzal a kérdéssel, hogy amennyiben a pestis Isten által rendelt próbatétel, elfuthat-e akarata elől az ember; kitérnek arra, hogy a különböző felekezetek felfogásában hogyan színezték vallási meggyőződések a cselekvés racionálisnak mutatkozó formáit. A forrásokban végezetül az is megvizsgálható, hogy a jezsuita rend vezetői miért tudták meglepő gyorsasággal újjászervezni megtépázott erdélyi közösségeiket a pestis után.

MAGYARORSZÁGI KERTKULTÚRA A 16–17. SZÁZADBAN

A 16–17. században a török támadások mellett az átvonuló zsoldos császári csapatok, a portyázó végváriak és a rablóbandák is folyamatosan pusztították a magyar főnemesi, középnemesi és városi kertet. A fennmaradt birtokösszeírásokból tudni, hogy számos kert teljesen vagy részben elpusztult. Továbbá a kis jégkorszak következtében fellépő időjárás-változásnak köszönhető jóval zordabb telek és szárazabb nyári időszakok is hatással voltak a kertkultúrára. Ennek ellenére a 17. század közepétől az egyes régiókban egyfajta virágzás figyelhető meg a kertkultúrában, különösen a főúri díszkertetek esetén.

Az Európában is elhíresült Mátyás-kori budai várkert kialakítása, szimbólumrendszere szolgált mintául a 16–17. századi főúri kertek kialakításához. A korszakban a főúri kertet már mértani pontosággal tervezték meg, díszítőelemmé váltak az újfajta virágok, gyümölcsfák. A fejlődés ugyanakkor nem volt egységes, különbséget kell tenni polgári kertek, középnemesi és főúri kertek, valamint egyes régiók között. A középnemesi és polgári kerteknél főként gazdasági és gyakorlati szempontok érvényesültek, míg a főúri kertek esetében fontos reprezentációs szerepe volt a díszkertkultúrának. A művészeti igénnyel megépített kertek nemcsak az adott udvar gazdagságát, de ízlését és műveltségét is tükrözték. A kertkultúrában a főúri asszonyoknak is jelentős szerep jutott.

A reprezentáció mellett sokat elárul a korabeli természetfelfogásról is a kertek kialakítása: azok folyamatos formálásával, alakításával ugyanis szabályozni akarták a természetet. Olyan csatornákat, barlangokat, járatokat alakítottak ki, amelyek a természetben nem léteztek. Ezek a mesterséges barlangok, útvesztők a visszavonulásnak, a magánszférának is lehettek a terei, így a kerteknek

kettős funkciójuk volt: a reprezentáció mellett a kikapcsolódást, a testi, szellemi feltöltődést is biztosították.

Előadásomban a korabeli összeírások, levelezések, naplók és a már meglévő szakirodalom segítségével mutatom be a 16–17. századi kertkultúrát, választ keresve arra, hogy az említett viszonytagságos körülmények miként formálták a kerteket.

JÁRVÁNY, ÖSSZEESKÜVÉS- ELMÉLETEK ÉS ÁLHÍREK JÓKAI MÓR SZOMORÚ NAPOK C. REGÉNYÉBEN

Az előadás az 1831-es kolerajárványhoz kapcsolódó összeesküvés-elméletek irodalmi megjelenítését vizsgálja Jókai Mór Szomorú napok c. regényében. Jókai ebben a regényben több összeesküvés-réteggel dolgozik: a kolera terjedését pánszláv agitátorok arra használják fel, hogy rémhíreket terjesszenek a nép között, melyek szerint az urak csökkenteni akarják a jobbágyok számát és a kolera valójában célzott és tervezett mérgezés. A pánszláv agitátorok zavarásokat akarnak ezzel előidézni, hogy meggyengítsék az országot, elősegítsék annak felbomlását és egy nagy szláv birodalom létrejöttét. Jókai a regény megírásakor korabeli történeti munkákra is támaszkodott. Regényében több általános minta is felismerhető, amelyek az összeesküvés-elméleteket jellemzik. Megtalálható például az összeesküvők csoportja, a bizonyítékok, a véletlenek megmagyarázása, az ellenséges csoportok definiálása. Ezekkel a jelenségekkel szorosan összefügg a topikus motívumok másik rétege is, amelyek szintén állandó szereplői a járványok narratívájának. Ide tartozik például a bátor orvos, a féltudós vagy a félbolond karaktere, illetve a járvány ökológiai magyarázata. Jókai összefüggést lát az emberi tevékenység, a természet kíméletlen kiaknázása és a járvány kitörése között. Az előadás figyelmet szentel a pánszláv szereplők jellemzésének mint az ellenségkép megnyilvánulásának is. Jókai pánszláv szereplőjében korabeli szlovák politikusok és költők jellemvonásait jelenítette meg, valamint a szlávokhoz kötődő negatív magyar (és európai) sztereotípiákat is.

„AZ IDEGENFORGALMI MUNKÁT FOLYTATNI KELL” - A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ HATÁSA AZ IDEGENFORGALOMRA

A második világháború fenekestül forgatta fel az emberek mindennapi életét, amelyhez az utazási szokásaik is hozzátartoztak. 1938-ban az utazók száma már csökkenő tendenciát mutatott, a háború kitörése után pedig még radikálisabban csökkent. A háborús viszonyok bizonytalansága a legtöbb országban érezte hatását, ennek következtében a külföldi idegenforgalomban résztvevők száma visszaesett. Az idegenforgalmi intézmények és a szakemberek azonban a háború alatt is tovább folytatták munkájukat, bízva a mihamarabbi változásban. A címben szereplő kiragadott idézet Markos Béla idegenforgalmi szakember írásából származik, ami a Külügyi Szemlében jelent meg 1940-ben.¹ Ebben összefoglalta a háborúban érintett országok idegenforgalmi helyzetét, majd konklúzióként megállapította, hogy a semleges és a háborúban álló országok között is az a meggyőződés, hogy az idegenforgalmi munkát folytatni kell és az idegenforgalmi propaganda kontinuitását minden erővel fenn kell tartani. Ezt azzal indokolta, hogy senki sem akarja elveszíteni azokat az előnyöket, amelyeket a háború befejezése után új erővel meginduló idegenforgalmi fejlődés fog jelenteni az országok számára.

Volt-e utazási kedv a háború idején? Honnan várhatott Magyarország vendégeket és milyen stratégiákat dolgoztak ki az idegenforgalom fenntarthatóságával

¹ Markos Béla: Háborús idegenforgalom. In: Külügyi Szemle. Külpolitikai, nemzetközi jogi és világgazdasági folyóirat. 17. évfolyam/3. szám. 1940. május. 223–228.

kapcsolatban? A külföldi magyar idegenforgalmi kirendeltségek milyen nehézségekkel küzdöttek meg ebben a nehéz időszakban? Hogyan befolyásolták a háborús intézkedések az idegenforgalmat? Előadásomban a magyarországi viszonyok tekintetében szeretném ezeket a kérdéseket megválaszolni.

A NEMZETI TÉR TÖRTÉNELMI KATASZTRÓFÁJA KÍVÜL-NÉZETBŐL: A TRIANON UTÁNI MAGYAR REVÍZIÓS ÉRVEK NÉMET KORTÁRSAK SZEMSZÖGÉBŐL

A trianoni békeszerződés következményeit a korabeli magyar politikai és tudományos elit, valamint a társadalom zöme is a magyar nemzeti teret sújtó történelmi léptékű katasztrófának tekintette. Ennek megfelelően a két világháború közötti magyar geográfia legfőbb törekvése az új határok revízióját szorgalmazó koncepciók kidolgozása és terjesztése volt, erősen építve arra a gondolatra, amely az 1920 előtti országterületet földrajzilag egységes nemzeti tájnak tételezte. Előadásomban azt tekintem át, hogyan viszonyultak ezekhez az érvekhez és általában a történelmi Magyarország szétdarabolásához a kortárs németországi geográfusok, akiknek a munkáját saját hazájuk többször átalakuló politikai berendezkedése, hatalmi elitjeinek változó geopolitikai elfogása is erősen befolyásolta. A Weimari Köztársaság 1929-ig tartó időszakában a német politikai vezetést a békeszerződések utáni határok pragmatikus elfogadása, az új európai viszonyok közötti konfliktuskerülő stratégia – egyben a „zavaros” kelet-közép-európai ügyekből való kimaradás szándéka – jellemezte. Bár számos kutató szimpatizált a kortárs magyar geográfusok érveivel, a hivatalos külpolitikai irányvonalhoz igazodva ez inkább csak óvatos megjegyzésekben öltött testet. 1929 után Németországban politikai paradigmaváltás játszódott le: a politikai elit – részint az ország háború utáni talpra állásából önbizalmat merítve – immár a német külpolitikai érdekek aktív képviselője mellett szállt síkra, amely stratégia az 1933-as náci hatalomátvételt követően sokszorosan fel erősödött. A magyar revíziós érvrendszer ebből a nézőpontból többnyire jogos,

azonban más, a náci által a térségben szintén szövetségesnek remélt országok céljaival összeegyeztethetetlen koncepcióhalmaznak tűnt. Azt pedig, hogy a revíziós követelések akár részleges megvalósítására a magyar vezetés önerőből képtelennek bizonyult, az új német hatalmi elit egyre nagyobb része immár a magyar nép „gyengesége”, sőt „alsóbbrendűsége” jelének minősítette.

LÁNGOK ÉS VÍRUSOK: AZ AUSZTRÁL BOZÓTTÜZEK ÉS A VILÁG- JÁRVÁNY MÉDIA-REPREZENTÁCIÓJÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A 2019-2020-as ausztrál bozóttüzeket mind a helyi, mind a külföldi média felkapta. Ezzel együtt a klímaváltozásra is nagyobb figyelem vetült, nem sokkal később azonban a koronavírus járvány (COVID-19) ezt is felülírta. A klímaváltozással ellentétben a járvány kitörése után nem sokkal példátlan politikai és társadalmi intézkedésekre került sor, melyben a tájékoztatás révén a tömeg-média fontos szerepet játszott. A médiának e szerepére fókuszálva azt vizsgáltuk, milyen különbségek vannak a két téma média-reprezentációjában, illetőleg kommunikációjában. Fő kérdéseink, hogy milyen kontextusba van a két ügy beágyazva, mennyiben eltérők a narratívák, az illusztrációk. Főképp a bozóttűz esetében a katasztrófától való földrajzi távolság szerepét is vizsgáltuk a hírek tematikus keretezésében, ugyanis elemzéseinkhez egy ausztrál és egy magyar hírportál cikkeit használtuk. Kvalitatív megközelítéssel pedig narratíva-elemzéssel egészítettük ki a fenti vizsgálatokat.

Eredményeink azt mutatják, hogy egy földrajzilag távoli probléma esetében inkább az érzelmekre próbálnak hatni a történetek keretezése és ábrázolása során. Ezzel szemben egy krízishelyzetben a média jobban fókuszál a politikai, gazdasági és társadalmi aspektusokra. Az, hogy a klímaváltozás mennyire járult hozzá a bozóttűz súlyosságához, és az emberek számára mennyire látható vagy közeli probléma, a cikkekben vita tárgyát képezte. Ezzel szemben a vírust mindkét hírportál egyértelműen súlyos krízishelyzetként mutatta be. Míg a bozóttűz esetében a félelem tehetetlenséggel és reménytelenséggel párosult, a járvány

okozta félelemre gyors reakció érkezett egyéni, és döntéshozói szinten. A médiának nem szabadna ennyire érzelmi irányba elvinni a klímaváltozás és az azzal összefüggésbe hozható szélsőséges események tárgyalását. Sokkal célravezetőbb lenne elsősorban politikai, gazdasági és társadalmi kontextusba helyezni azt, annak érdekében, hogy az emberek elköteleződjenek az ügy iránt, és hajlandóak legyenek cselekedni.

Dr. István Anna

ELTE BTK Szláv Filológia Tanszék,
Szlovák szak

A NYÁR NÉLKÜLI ÉV REPREZETÁCIÓI A SZLOVÁK IRODALOMBAN

1815. április 10-én tört ki az Indonéziában, Sumbawa szigeten található Tambora vulkán. A szakirodalomban 7-es erősségűnek tekintett kitörés, az európai országokban a következő évben hideg nyarat, enyhe telet, vörös havat és számos más, addig ismeretlen éghajlati jelenséget okozott.

Előadásomban szeretném bemutatni a nyár nélküli év kultúrtörténeti vonatkozásait, azon belül is a jelenségeggyüttesre vonatkozó szlovák kultúrtörténeti és irodalmi reflexiókat.

A szlovák irodalomtörténet-írás az időszakot (1815-1817) a szlovák irodalmi felvilágosodás és a szlovák irodalmi romantika átmeneti korszakának tekinti. A korszak határán alkotó szerzők minden olyan írását tekintetbe kívánom venni, amelyben valamilyen módon reprezentálódnak a kataklizmát követő társadalmi hatások. Így nem csupán a szorosan a kánonhoz tartozó irodalmi műfajokat emelem be az értelmezés horizontjába, hanem a vizsgált szerzők más jellegű írásait is. Ilyenek a levelezések, prédikációk, naplók, feljegyzések és röpiratok.

AZ EL NIÑO PERUBAN – TÖRTÉNETI ASPEKTUSOK

Bár a Dél-Amerika csendes-óceáni partvidékén heves esőzéseket és áradásokat, míg a kontinens, illetve Ázsia és Afrika egyes részein erős aszályokat okozó El Niño jelenség első tudományos leírása csak az 1800-as évek végére tehető, a szokatlan időjárási változásokra már az 1500-as években is voltak utalások korabeli forrásokban. A jelenség ok-okozati összefüggéseit még a 20. század első felében sem ismerték. A Peruban az elmúlt 400 évben bekövetkező, közel száz időszakos klímaváltozás jelenségének magyarázatát egy norvég meteorológus, Jacob Bjerknes fogalmazta meg az 1960-as években. A perui halászok a kisdéd Jézusra utaló “kicsi fiú” elnevezéssel illették a jelenséget, mivel az általában a karácsonyi időszakban jelentkezik: a hideg áramlatok helyett meleg tengeráramlatok érik el a perui partokat, esőket és árvizeket okozva. E változások negatív hatással vannak a tengeri élővilágra, de károkat okoznak a kontinens mezőgazdaságában is. Előadásomban a ciklikus jelenség történeti aspektusokból történő bemutatására vállalkozom, kitérve az El Niño által okozott legfontosabb természeti csapásokra és a napjainkban végbemenő változásokra.

dr. Késmárszky Róbert

ONAKIA, Kaweni, Mayotte,
Franciaország

GEOPOLITIKAI ÉS KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK SZEREPE AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁS TEKINTETÉBEN, KÜLÖNÖSEN EXPONÁLT TRÓPUSI TERÜLETEN

Közismert tény a fejlődő térségek egészségügyi ellátásának alacsonyabb hatékonysága, mely különösen nagy nehézségeket okozhat a trópusi térségben, tekintettel többek között az ott előforduló különleges kórokozókra. Ebben segítséget jelenthetnek az orvosi missziók és a fejlettebb államokkal való együttműködés. Ennek jelentősége a klímaváltozás, migráció /beleértve a kórokozók mozgását is/ és az utazási szokások változásával fokozódik. Különleges helyszín Mayotte, mely indiai-óceáni sziget 2011 óta hivatalosan Franciaország része. Ezáltal a hagyományos gyógyítás mellett folyamatos az ottani körülmények között magas színvonalú kórház működése.

A szerző elemzi az ellátás nehézségeit, melynek alapvetően a szakorvosok kis száma, fluktuációja és a közlekedés nehézségei okoznak. Ennek oka a trópusi klíma, a migráció miatt megnövekedett lakosságszám, az így behozott kórkepek, valamint a rossz szociális helyzet és az abból fakadó bűnözés. A kultúrák találkozása, a csökkenő halállomány, az erózió, a segélyek megjelenése a táplálkozási szokások megváltozása által az elhízás, cukorbetegség, hipertónia és az alvás zavarainak elterjedéséhez vezetnek. Paradox módon ehhez a jóléti tevékenységek, így a bűvárkodás okozta sérülések, betegségek is társulnak. Az ellátó rendszer túlterhelődik, melynek enyhítésére a telemedicina kiépítése nyújt lehetőséget, de a klasszikus trópusi betegségek, mint a malária és Dengue-láz járványainak idején ez sem elégséges, utóbbi járványai például egyre elhúzódóbbak és súlyosabb tünetekkel járnak. A fokozódó vulkáni tevékenység,

a tsunami veszélye, az atoll pusztulása, a fokozódó árapály és a mangrove károsodása további tényezők.

A szerző mindezen tényezőket és összhatásukat mutatja be, illusztrálva annak hatásait és tanulságait a kontinentális Európára nézve is.

AZ 1830-1833-AS JÁRVÁNY ÉS KÖVETKEZMÉNYEI OREGONBAN

„Az éghajlat egész Oregonban egészséges a fehér emberek számára, és 1830 előtt, amikor még a váltóláz vagy más hasonló betegség nem volt ismert erre felé, úgy gondolták, hogy az indiánok számára is.” (Charles Wilkes: Narrative of the United States Exploring Expedition, vol. 5, Philadelphia, 1844, 148.)

A 19. század első felében az Oregon vidék elnevezés jóval nagyobb területet jelölt, mint a mai Oregon állam. Határai Alaszkától Kaliforniáig és a Sziklás-hegységtől a Csendes-óceánig húzódtak. A területen számos indián törzs élt, melyek egy része nomád életmódot folytatott, más része falvakban élt és főként földműveléssel foglalkozott. Az 1810-es évektől egyre több prémvadász érkezett a területre, az 1830-as években pedig megjelentek a hittérítők, majd a telepesek is. A legtöbb beszámoló azonban arról tanúskodik, hogy a misszionáriusok alig találtak már őslakosokat a vidéken. Egyes becslések szerint azok háromnegyede, mások szerint közel kilencven százaléka életét vesztette az 1830 és 1833 között a Columbia és a Willamette folyó mentén pusztító malária járványban. Különböző feltételezések vannak azzal kapcsolatban, hogy a fertőzést a Csendes-óceán partján, Fort Vancouver közelében kikötő amerikai prémkereskedők hurcolták-e be a területre, vagy azok a prémvadászok és telepesek, akik a Sziklás-hegységen átkelve a Mississippi és a Missouri folyó völgyéből érkeztek. Annyi bizonyos, hogy néhány év alatt több ezer indián esett a járvány áldozatául. Akik életben maradtak, összébb vagy tovább költöztek, ezzel „megnyitva” az utat az amerikai bevándorlás előtt. Az előadás célja korabeli források alapján megvizsgálni a járvány előzményeit, eredetét, lefolyását és következményeit, külön hangsúlyt fektetve arra, hogy a fehér ember hogyan változtatta meg a természeti és társadalmi környezetet az Amerikai Egyesült Államok északnyugati részén.

KATASZTRÓFÁK MEGJELENÉSE AZ ÉRDI EGYHÁZI IRATOKBAN ÉS HATÁSUK A TELEPÜLÉSRE 1829–1840 KÖZÖTT

Az egyházi dokumentumok (anyakönyvek, canonica visitatiók, historia domusok) rendkívül sok információt hordozhatnak egy-egy település vonatkozásában. A plébánosok nem csak az egyházközség életére vonatkozóan szolgáltatnak adatokat, hanem rendkívül részletesen beszámoltak a települést érintő járványokról, tűzvészekről és áradásokról is, így forrásértékű dokumentumok a helytörténeti kutatások számára.

Az 1830-as évtized katasztrofális volt Érdre: 1829-ben országos marhavész dühöngött, majd kemény tél köszöntött be, melyet árvizek követtek. 1830-ban az áradás miatt összedőlt 47 ház, 15 istálló, 11 kamra, pince és pajta, majd az árvizek elmúltával a nyári hónapokban pusztító aszály következett be. Szintén 1829-ben egy lázas megbetegedés ütötte fel a fejét, mely egészen a kolera 1831-es megjelenéséig tartott. A járványokon túl egyéb csapások is érték Érdet: 1837-ben tűzvész, 1831-ben majd 1838-ban minden eddiginél nagyobb árvíz pusztított.

Előadásom első felében Érd 1829–1831-es járványos időszakára vonatkozó adatokat tárom fel az említett forrásokra támaszkodva. Két forrás összevetésével adok képet a járványok lefolyásáról, a védekezés módjáról az említett időszakban, külön kiemelve az 1831-ben pusztító kolerát. Az előadás második felében pedig az 1838-as árvíz okozta katasztrófát és a település életére gyakorolt hatását, a változásokat mutatom be Érden.

Dr. Lénárt T. András

Szegedi Tudományegyetem, Hispanisztika Tanszék,
egyetemi adjunktus

EGY TÉVES ELNEVEZÉSŰ KATASZTRÓFA VALÓS KÖVETKEZMÉNYEI: A SPANYOLNÁTHA HATÁSA SPANYOLORSZÁGBAN

A 20. század első negyedének világméretű katasztrófájaként az első világháborút szokás említeni, amely – közvetve vagy közvetlenül – a világ legtöbb országában éreztette hatását. 1918-ban a fegyveres konfliktus mellé egészségügyi, járványügyi katasztrófa is járult: a spanyolnátha áldozatainak száma meghaladta a harci cselekményekben elhunyt személyekét. Bár a járvány elnevezése egyszerre tévedésnek és a véletlennek is köszönhető, de Spanyolország mégis az egyik leginkább érintett országnak számított, a halottak rendkívül magas száma mellett az ország presztízse is hatalmas kárt szenvedett. Az előadásom célja, hogy bemutassam, az egyik katasztrófát sikeresen elkerülő (az első világháborúban semleges maradt) országot hogyan érintette a róla elnevezett járványügyi katasztrófa, hogyan reagált a civil társadalom, az egészségügy és a politikai vezetés a váratlanul érkezett pandémiás vészhelyzetre. Korabeli források (napilapok, visszaemlékezések) mellett társadalomtörténeti, történelemtudományi és orvostörténeti kutatások eredményeit is felhasználom ahhoz, hogy megvizsgálhassuk, milyen közvetlen következményekkel járt a járvány a spanyol társadalom életére, és milyen hatást gyakorolt Spanyolország jövőjére.

FÖLDRENGÉS, ISTENÍTÉLET VAGY VIHAROS IDŐJÁRÁS? – MI OKOZTA A KATASZTROFÁLIS ÁRVIZET 1813 NYARÁN A SZEPESSÉGBEN?

A Magas-Tátra vidékét 1813 nyarán nagy erejű viharok sora és azt követező árvíz sújtotta. A térségben éppen akkor növényföldrajzi kutatásokat végző svéd kutató, Göran Wahlenberg nem csupán elszenvedte e természeti katasztrófa következményeit, hanem tapasztalatait hosszasan elemezve saját teóriát gyártott a speciális természetföldrajzi jelenség magyarázatára. Elméletében kitér a hegyvidék különleges klimatikus viszonyaira, a magyarországi viharok sajátos természetére, a geológiai viszonyok, a természetes növénytakaró, ezen belül kiemelten az erdősültség és az árvizek összefüggéseire. Gondolkodásának háttérben az ember felszínformáló tevékenysége mint az árvizek mögött megbúvó oki tényező is nagy hangsúlyt kap. Előadásomban e természeti csapást mint esettanulmányt szélesebb történeti földrajzi kitekintésben fogom vizsgálni. Ebben az évben ugyanis nemcsak a Szepességben, hanem Európa más országaiban is rendkívül csapadékos volt a nyár. Összehasonlító vizsgálatnak vetem alá a korabeli feljegyzések ugyanerre a jelenségre vonatkozó állításait, adatsorait. Kifejtem a helyiek babonákat és természetfeletti okokat is felállító vélekedését, mely meghatározta Wahlenberg későbbi kutatási eredményeinek, nemzetközi összehasonlításban kiemelkedőnek tekinthető, ellenben helyi viszonylatban igazságtalanul elhamarkodott szakmai megítélését. A források bemutatása rámutat arra is, hogy egy kétszáz évvel ezelőtt történt speciális légköri helyzetet és annak következményeit milyen sokoldalúan adminisztrálták saját korukban. Ezeknek a feljegyzéseknek és adatsoroknak részletes feltárása

támpontul szolgálhat napjaink klimatikus és hidrológiai jelenségeinek alaposabb értelmezéséhez, valamint a mai, modern megfigyelőrendszerek kialakításához illetve felülvizsgálatához.

FÖLDRENGÉS ZÁGRÁBBAN ÉS LJUBLJANÁBAN, 1880, 1895.

1880-ban pusztító földrengés rázta meg a horvát és a szlovén területeket. A katasztrófa leginkább Zágrábot pusztította el, de az egész térséget, köztük Maribort, Ljubljanát, Triesztet stb. is érintette. A pusztító földrengés az 1763-as komáromi földrengés utáni időszak legnagyobb ilyen jellegű természeti katasztrófája volt. Az 1880. novemberi földrengés nagy hatással volt a korszak közvéleményére. Elsősorban a korabeli magyar, szláv és német nyelvű sajtóra és a földrengés szépirodalmi visszhangjára támaszkodva jól érzékelhető, hogy egy ilyen természeti katasztrófa milyen értelmezési rétegeket kaphat. A korszak e jelentős természeti katasztrófájának visszhangja érzékletes példát szolgáltat nem csak a természeti katasztrófák megjelenésére a modern sajtóban és a szolidaritási akciók, segélynyújtási mozgalom szerveződésére, hanem a történelmi kapcsolatok, a dualista korszak nemzeti mozgalmainak szolidaritása és a személyes kapcsolatok fontos szerepére is. Fontos még, hogy a másfél évtizeddel korábbi zágrábi földrengés tapasztalatai, az akkori reakciók milyen hatással voltak az 1895-ös ljubljanai földrengésre, e második, a szlovén nemzeti mozgalom központját érő katasztrófának utóhatása mennyiben volt hasonló, mekkora szerepet játszott a nemzeti szolidaritás erősödésében, a városszerkezet megújításában, a nemzeti mítoszképzésben.

AZ EGRI TÁRSADALOM KOLLEKTÍV STRATÉGIÁI A FILOXÉRA-PUSZTÍTÁST KÖVETŐEN

Egerben a nagy számban jelenlévő bortermelő lakosság számára az 1880-as években megjelenő filoxérajárvány és annak nyomán elmélyülő társadalmi-gazdasági válság különösen is nagy csapást jelentett. Az agráriumban kataklizmaként jelentkező „szőlőgyökértetű-pusztítás” a város valamennyi társadalmi csoportját érintette, a világi és klerikus elitől kezdve, a középosztályon át a földműves lakosságig. A jelenség történeti irodalmában elsősorban a járvány gazdasági következményeit részletezik, és kevésbé hangsúlyos annak a társadalomra gyakorolt hosszabb távú, közvetett hatása. Pedig a filoxéra nem kímélte sem az egyházi, sem pedig a város tulajdonában lévő szőlőket, csak úgy, mint a kis- és törpe birtokokat. A tradicionális jegyeket magán viselő iparban hagyományosnak tekinthető szakmák (pl. a helyi bodnárok) eltűnéséhez vezetett, a politizáló értelmiség számára pedig alapot teremtett a közvélemény befolyásolásához.

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy a város 19. századbeli társadalmi profiljának ábrázolását követően három szempont szerint mutassam be a katasztrófa mindennapi életre gyakorolt hatásait: Elsőként igyekszem felvázolni, milyen segítségben bíztak a szőlők pusztulását elszenvedő egriek és így bemutatni a világi, valamint az Egerben hagyományosan nagy befolyással bíró egyházi vezetésű hatalom segélyezési stratégiáit. Ezt követően a filoxéra társadalmi reprezentációját szeretném ismertetni a korabeli sajtó segítségével. Végül pedig igyekszem bemutatni azokat az alulról jövő kezdeményezéseket, melyek különböző mozgalmak formájában, a gazdasági krízis megoldására való törekvésen túl is komoly szerepet játszottak a századforduló évtizedeinek egri közéletben.

A SZÍRIAI ELEFÁNT, KIHALÁS ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

Az ember környezetformáló tevékenysége már az ókorban elkezdődött, ami nemcsak az első városok kialakulását jelentette, hanem azokat a gazdasági tevékenységeket is, amely által a helyi lakosság befolyást tudott gyakorolni a környezetére. Ennek a fajta gazdasági tevékenységnek volt köszönhető az is, hogy egy-egy területről számos állatfaj a kipusztulás sorsára jutott. Az ókorban kihalt állatfajok közé tartozott a kutatási témámat érintő szíriai elefánt is, amely közeli rokonságba állhatott az ázsiai elefánttal (*Elephas maximus*). A források alapján az állatfaj eltűnése valamikor a Kr.e. 8-7. század környékére tehető, azonban még egyes későbbi római dokumentumok is említést tesznek a szíriai elefántról, ami a kutatásokban vitát gerjesztett. A faj kipusztulása a Kr.e. 8-7. századra azért is valószínűsíthető, mivel ekkor az asszír vadászati szövegekből hirtelen eltűnik. A feliratok mellett a régészeti anyagok is ezt a fajta elméletet erősítik meg. A kutatásom során megpróbálom a klimatikus változások, valamint a gazdasági feliratok, azon belül is az elefántcsont és bőr árának változásai által meghatározni azt a folyamatot, amely által remélhetőleg egy pontosabb képet kaphatunk a szíriai elefánt kipusztulásának körülményeiről.

Németh Ágnes

ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Középkori és Kora Újkori
Egyetemes Történelem Doktori Program, PhD hallgató

MIT TANULT PEST A KOLERAJÁRVÁNYOKBÓL AZ 1860-AS, 1870-ES ÉVEKBEN?

Tervezett előadásomban a 19. század második felében a fővárost sújtó kolera-járványok elhárítására tett városi környezetátalakítási tevékenységet (pl. vízvezeték-, csatornarendszer kiépítése stb.), illetve az ehhez megszerezhető korabeli tudományos ismereteket járnám körbe.

A bekövetkezésüket előidéző folyamatok alapján a járványokat geobiológiai természeti katasztrófának is tekintik. A 19. század Európáját és Magyarországot is meghatározó katasztrófa a kolera képében jelent meg, amely erősen érintette a fővárost is. A fertőzés mechanizmusát, a betegség okát nem ismerték a korabeli emberek, bár különféle, tudományos jellegű elméletek már kialakultak és elterjedtek. Tapasztalati úton Európa szerte a nyomorral és a szegényes környezeti higiéniával hozták összefüggésbe. Ennek eredményeképpen az orvostudomány mellett a mérnökök szerepe vált fontossá a járvány elleni küzdelemben. A század közepétől a nagyvárosokban elsősorban a városi környezet infrastruktúrális átalakításával igyekeztek elejét venni az újabb természeti csapásnak.

Budapest (korábban Pest) esetében a krízisre adott intézkedésekben az 1866. évi járványhoz kapcsolódóan figyelhetők meg preventívebb jellegű intézkedések. Ennek egyik elemeként felgyorsult az évtizede húzóódó modern vízszolgáltatás kiépítésének ügye, majd az 1872-72-es járvány éveiben az általános csatornázás alapvető elveit lefektetik. Már megszületett tehát az igény a helyzet koncepciózusabb javítására, az európai – mind orvosi, mind mérnöki - tudományos eredményeket és trendeket is figyelemmel kísérték.

Előadásomban azt mutatnám be, hogy ebben, az 1860-as évektől az 1880-as évekig tartó időszakban miként igyekezett kezelni a városi adminisztráció a kolera

által előidézett katasztrófahelyzetet? Miként jutottak a külföldi nagyvárosok által követett kríziskezelés ismeretéhez, és hogyan igyekeztek ezt beépíteni a saját válságkezelésükbe. A magyar és külföldi szakemberek jelenléte miként jelent meg a város járványra való reagálásában?

Az elemzésem forrásbázisa alapvetően a fővárosi közgyűlés és különböző szakbizottságainak, illetve a korabeli mérnöki és orvosi egyletek üléseinek releváns jegyzőkönyvei.

TERMÉSZET ÉS KATASZTRÓFÁK SEGESVÁRI ISTVÁN EGY 1792-ES VERSÉBEN

A Magyar Kurir 1792. évi 37. számához tartozó „Tóldalék” egy verset ad közre, melynek szerzője Segesvári István (1762–1826). A William Derham (1657–1735) Physico-theologia című könyvét is magyarra fordító orvos költeménye fontos tudománytörténeti forrás, mivel korának eredményeire utal, amiket aztán a lábjegyzetek részletesen ki is fejtenek. A művet Hell Miksa emlékére írta, a bevezető össze is foglalja a csillagász érdemeit, titulusait. A vers maga azonban nem annyira Hellről szól, hiszen „a Természetet vizsgáló böltségekhez közönségesen” íródott, a bölcs Salamonhoz hasonlatos tudós halálának „alkalmatosságával”. Nem meglepő, hogy számos kutató előkerül később, például Newton is, de a magyarázatok szerzője bemutatja a teológiai kapcsolatokat is.

Előadásomban ezt a forrást elemzem a tudomány és a teológia megjelenése, valamint természet és ember viszonya alapján. A lábjegyzetek foglalkoznak többek között földtani adatokkal, jelenségekkel is, például az egyik természeti katasztrófákkal, köztük vulkánkitörésekkel, földrengésekkel. Ennek kapcsán kitérek arra is, hogy ezek hogyan jelennek meg más korabeli forrásokban, mint a Magyar Kurir és a Magyar Hírmondó cikkeiben, a Sokféle vagy a Magyar Könyv-Ház írásaiban.

A KIS JÉGKORSZAK ÉGHAJLATI VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A KÁRPÁT- MEDENCE MEZŐGAZDASÁGÁRA (16-19. SZÁZAD)

Előadásomban arra a kérdésre próbálok választ találni, hogy a klímátörténet utolsó nagy lezárt klímaváltozása, a kis jégkorszak (14-19. század) milyen hatással volt a Kárpát-medence mezőgazdálkodására. Elemzése során egyaránt felhasználok leíró történeti forrásokat, és méréses, illetve statisztikai idősorokat. Időben a havi pontosságú felbontásra, térben pedig a makro-regionális, a megyei, illetve lehetőség szerint a települési szintű rekonstrukciója törekszem. A klíma rekonstrukció során hőmérsékleti és csapadék rekonstrukciót hajtok végre, de emellett törekszem a mezőgazdaság sikerességét befolyásoló szélsőséges időjárási események szerepének és jelentőségének az értékelésére is. Három mezőgazdasági kultúra termés eredményeit vizsgálom meg, amelyek a gabonatermelés, a szénagazdálkodás és a szőlőtermelés. Kutatási eredményeim szerint a kis jégkorszak korántsem járt a magyar mezőgazdaság eredményességének visszaesésével, aminek a meghatározó a feltételezésem szerint az lehetett, hogy a kis jégkorszak idején a lehűlés elsősorban a téli félévet érintettem, ami megfelelő hótakaró esetén nem rontotta a terméskilátásokat. Másfelől pedig a globális lehűlés legfontosabb regionális sajátossága a csapadék mennyiségének növekedése volt, ami pedig kifejezetten javította a terméskilátásokat, hiszen a Kárpát-medencében a mezőgazdaság szempontjából a legnagyobb kockázatot a csapadék mennyiségének az elégtelensége jelenti.

A TERMÉSZETI JELENSÉGEK MEGJELENÉSE BORSOS TAMÁS KONSTANTINÁPOLYI FELJEGYZÉSEIBEN

A középkor embere a környezeti csapásokat egységesen az elkövetett bűneikért a keresztény közösségekre zúduló büntetésként értelmezte. H. C. Erik Midelfort vallástörténész 1972-es munkájában (*Witch Hunting in Southwestern Germany, 1562–1684*) mutatott rá arra, hogy a reformáció után jelentős különbség mutatkozott az ökológiai katasztrófák közvetlen kiváltó okainak megítélésében a katolikus és a protestánsok között. Míg a katolikus közösségek az időjárási csapásokat inkább a boszorkányok művének tulajdonították és megoldásukat azok elpusztításában látták, addig a reformáció hívei a természeti csapásokat Isten közvetlen igazságszolgáltatásának tekintették, amely a bűneikre figyelmeztette, illetve próbára tette a keresztyéneket. Különösen szembeötlőek lehetnek ezek a vélemények az egyes kora újkori utazók, követek, kereskedők elbeszéléseiben. Hiszen a 16-17. század jelentős éghajlati ingadozásai, és a 14. századtól a 19. század közepéig tartó kis jégkorszak miatt bekövetkező szélsőséges időjárási viszonyok számos alkalmat adtak ezek értelmezéséhez. Előadásomban egy protestáns „történetíró”, a szombatos hitű Borsos Tamás, többszörös konstantinápolyi erdélyi követ feljegyzéseit szeretném megvizsgálni a természeti csapások és azok lehetséges értelmezéseinek fényében. Borsost – akit Bethlenhez írt levelei okán Mikes Kelemen előfutárának is tartanak – rövid terjedelmű írásaiban erkölcsös életfelfogás, szenvedélyes hangvétel és mély vallásos hit jellemzi, ahogy a politikai élet változásaiban úgy a természeti jelenségekben is mindenütt „Isten ujját” látja.

A BIODIVERZITÁS MEGŐRZÉSÉNEK GONDOLATA A FELVILÁGOSODÁS KORÁBAN. WILLIAM GILPIN ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM

A természet vizsgálata, a fajok kutatása, az ember és természet kapcsolatáról való gondolkodás a Felvilágosodás kiemelt témái közé tartoztak. A korszak természettudományos szövegei arra irányítják rá a figyelmet, hogy nemcsak a modern embert tartják fogva a fajok kihalásának, a természet kizsákmányolásának és a bolygó elpusztításának rémképei.

William Gilpin a felvilágosodás egyik kiemelt gondolkodója volt, művész és természettudós, aki a két terület határán hozta létre sziporkázó és a mai ember érdeklődését is megragadó életművét. 1748 és 1809 között 11 kötetnyi szöveget hagyott maga után, amelyek mind az ember és a természet törekény kapcsolatát vizsgálják. Gilpin a könyveit Observations-nek nevezte, amelyek a művészi kreativitás és a természettudományos precizitás szintézisében születtek meg. A kutatás Gilpin két könyvének vizsgálatára vállalkozik; A *Remarks on forest scenery*¹ című kötetében egy az 1779-ben készült vizsgálatát írja meg a Hampshire környéki New-forest bemutatásával, amely nagyszabású természettudományos munka és úti regény. Az *Observations on the coasts of Hampshire, Sussex, and Kent*² című a természet és az épített környezet viszonyát vizsgálja, ezen kívül beszámol az ember természetformáló, átalakító tevékenységéről.

¹ Remarks on forest scenery, and other woodland views (relative chiefly to picturesque beauty), illustrated by the scenes of New Forest in Hampshire. Publikálás éve: 1791

² Observations on the coasts of Hampshire, Sussex, and Kent, relative chiefly to picturesque beauty, relative to Picturesque Beauty, made in the Summer of the year 1774. Publikálás éve: 1804

Gilpin célja nemcsak a megfigyelés; a kutató a „forest-law”-ról, „forest-rights”-ról értekezik, tehát a természetvédelem jogi gyakorlatát is tárgyalja. Gilpin kutatása és célkitűzése, a természet megőrzése, az ember roncsoló tevékenységének megállítása a korszak egyik nagy vitáját robbantotta ki.

A kutatás bemutatja Gilpin munkásságát, illetve azt vizsgálata, hogy a felvilágosodás milyen olvasati lehetőségeket mutat fel a biodiverzitás témakörében.

TÚZ, VÍZ ÉS VÁROSOK KAPCSOLATA A 18. SZÁZADBAN

Tűz és víz: a négy alapelemből a legnagyobb pusztításra képes két természeti erő. Számos város történetében határozott cezúrát jelent egy-egy kivételesen nagy árvíz (pl. Pest – 1838, Szeged – 1879) vagy tűzvész (Debrecen – 1802, Buda – 1810), és mai napig éreztetik hatásukat, radikálisan átformálva a város szerkezetét és arculatát. Előadásomban a 18. századi Pest, Buda és Óbuda példáján a városlakóknak e két természeti csapáshoz való viszonyát szeretném bemutatni. A Duna áradásainak éves ritmusához igazodva lehetett (volna) számítani annak idejére, ennek ellenére a 18. században nem, vagy minimálisan (például a part menti töltés megerősítésével) készültek arra a városlakók. Nem feledkezhetünk meg az áradásukkal városrészeket, a város külterületeit tönkretévő patakokról, sem a váratlan felhőszakadásokról. A vízzel ellentétben a tűzvész, mivel bármikor bekövetkezhetett, állandó fenyegetést jelentett, s ennek megfelelően jóval nagyobb hangsúlyt fektettek a városigazgatás szintjén is annak megakadályozására. Buda tűzrendészetre fordított kiemelt figyelmének oka az 1723-as húsvéti tűzvész sokkoló hatásában rejlett, ami generációkon keresztül beépült a budaiak kollektív tudatába, és a szomszéd városok hozzáállását is meghatározta. A század végére a tűz elleni felkészültség mindhárom városban a polgárság és az ott állomásozó katonaság közötti magasabb fokú kooperációt eredményezett. Végül, de nem utolsó sorban – kevésbé radikális módon, mintha egy-egy katasztrófa következményeként kényszerültek volna rá – a tűzvész elleni készség a városok arculatában is látható nyomott hagyott.

Siposné dr. Kecskeméthy Klára

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar,
Műveleti Támogató Tanszék, Egyetemi tanár

A LISSZABONI KATASZTRÓFA

Hatalmas földrengés rázta meg Lisszabont 1755. november 1-jén. Mindenszentek napján, a katolikus egyház egyik legfontosabb ünnepén tízezrek ünnepeltek és imádkoztak a templomokban. A városban virágzott a katasztrófaturizmus, a város főterén tömegek nézték az eretnekek máglyahalálát. Kétszázhatvanhat évvel ezelőtt a földrengés lerombolta a város nagy részét és jelentős számú emberáldozatot követelt. A földrengés komplex katasztrófát okozott, szökőár és tűzvész követte, amely elpusztította a várost, majd fosztogatók, rablók, gyilkosok tartották rettegésben a túlélőket. Ez a kataklizma a modernkori európai civilizáció történetében a mai napig mély nyomokat hagyott. Az eseményről a nemzetközi sajtó részletesen tudósított, emellett számos egyéb forrás (metszetek, rajzok), a szemtanúk és túlélők beszámolóí állnak rendelkezésre. Ez volt az első modernkori humanitárius segítségnyújtási akció, Európa nagyhatalmai, anyagi-és pénzügyi segítséget nyújtottak a portugáloknak. Sebastião José de Carvalho e Melo, a későbbi Pombal márki helyreállította a közrendet és az intézmények működését, biztosította a főváros ellátását, és jelentős szerepet töltött be a város újjáépítési folyamatában. A rémhírek és a pánik megakadályozása érdekében a tömegtájékoztatót és kommunikációt ellenőrzés alatt tartották, hiteles és pontos sajtóhíreket adtak ki. A lisszaboni földrengés volt az első tudományosan tanulmányozott katasztrófa, amely a modern szeizmológia és földrengés-előrejelzés megszületéséhez vezetett.

AZ 1923-AS NAGY KANTÓI FÖLDRENGÉS HATÁSA JAPÁNRA

1923. szeptember elsején, helyi idő szerint 11 óra 58 perckor egy hatalmas földrengés rontotta el a tokiói emberek ebédjét. A földrengés és az utána bekövetkező pusztítás az egyik legjelentősebb természeti katasztrófa Japán történelmében. A világ egyik legsűrűbben lakott régiójában nagyjából 150.000 ember halt meg, 570.000 ház vált lakhatatlanná és 1.9 millió ember lett hontalan. A pusztítás mellett a földrengés egy olyan időszak vége felé következett be, amelyet Taisó demokráciának (1912-1926) hívunk Japán történelmében, ennek az időszaknak a végén egyre nehezebb volt visszatartani a japán állam szélsőségesebb elemeit. A földrengés okozta káoszt kihasználva etnikai tisztogatások kezdődtek meg Tokióban, a száraz dokkban épülő Amagi csatacirkáló javíthatatlanul megsérült, így a frissen aláírt Washingtoni haditengerészeti szerződés (1921) egyik sarkalatos pontja megszűnni látszott, tovább hergelve a szerződést ellenző tábor.

A földrengés hatása hosszú távon hatalmas volt a természeti katasztrófák kezelését illetően. 1960-óta szeptember elsejét Katasztrófavédelmi Napként tartják számon. Japánban különösen nagy hangsúlyt fektetnek a természeti katasztrófák utáni hírközlésre és információgyűjtésre, többek között azért, hogy elkerüljék a 20-as évek etnikai és politikai tisztogatásait bűnbakokat keresve.

Előadásomban az 1923-as földrengés hatásait vizsgálom rövid, illetve hosszú távon. Különös hangsúlyt fektetek a politikai, gazdasági és katonai hatásokra összekapcsolva a jelenlegi japán „hadsereg” amúgy is különleges funkcióival.

SZENEGÁL: EGY NYUGAT-AFRIKAI FRANCIA GYARMAT EGÉSZSÉGÜGYI ÁLLAPOTA A 19. SZÁZADBAN

Az előadás fókuszában egy 19. században élő francia orvos, Alfred Borius munkáján keresztül kaphatunk képet a 19. századi nyugat-afrikai francia gyarmat Szenegál egészségügyi állapotáról.

Alfred Borius (1837-1885) francia orvos, aki diplomáját a Brest-i Tengerészeti Egyetem orvosi karán szerezte. Műveiben elsősorban a különböző klimatikus viszonyokat vizsgálta és annak hatásait az egészségre.

Előadásomban általánosan bemutatásra kerül Szenegál egészségügyi állapota különböző indikátorok (lakosság vagy helyi szinten) szerint. Az előadás során arra is igyekszem választ adni, hogyan változtak az egyes jellegzetes trópusi betegségek (például a sárgaláz), vagy az Európában is jelen lévő fertőző betegségek (például a kanyaró, skarlát és bárányhimlő) statisztikai adatai az egyes- akár szezonálisan visszatérő járványok függvényében.

Végül Szenegál 19. századi klimatikus viszonyait tárgyalom, és arra keresek választ, milyen módon korrelálnak klimatikus-topográfiai viszonyok az előadásban tárgyalt betegségek statisztikai adataival és a 19. századi általános gyarmati egészségügyi rendszer fejlettségével.

A témaválasztásomat a 19. századi francia gyarmattörténeti érdeklődésem indokolta, amellyel később szeretnék foglalkozni a történettudományi doktori képzésben.

SZÁRAZSÁG EGY MELEGPERIÓDUSBAN. SZENT KONSTANTIN ÉLETRAJZA, MINT KÖRNYEZETTÖRTÉNETI FORRÁS?

Az előadás Szent Konstantin (Cirill) legendájának egyes eseményeit vizsgálja környezettörténeti szempontok alapján. A 9. század második felének Kelet-Európájára alig akad írott forrás, amely éghajlattörténeti adatokat tartalmaz. A kevés forrás közé sorolható Szent Konstantin életrajza. A szentéletrajzok jelentős történeti forrásértékkel rendelkeznek, bár az írott forrásokon alapuló környezettörténeti kutatások még messze nem aknázták ki a bennük rejlő lehetőségeket. A szláv népek apostolaként is ismert Konstantin a 9. század második felében élt, és a bizánci császár követeként is szolgált. Egyik útja 860 körül a Krím-félszigeten és a kelet-európai steppén vezetett át a kazár kagánhoz. A forrás megörökítette a követjárást, amely alatt "csodás esemény" történt. A követség visszafelé a Kazár Kagán udvarából a Krím-félsziget irányába haladt, és olyan száraz területre ért, amelyen nem talált ivóvizet. Ebben a helyzetben Konstantin csodát tett. A másik csoda szintén a szárazsággal függ össze. A Krím-félszigeten lakó pul nép egy fát tisztelt, ugyanis hagyományuk szerint ezáltal teljesült az a kérésük, hogy essen az eső. Ezt a népet tehát szárazság gyötörhette. Konstantin itt is csodát tett, maga a csodatétel is érdekes, amelynek hatására a pul nép felvette a keresztény hitet. A forrás beszámolt egy harmadik eseményről is, amely az előző kettőnél is meghökkentőbb. Ez az esemény különös formában, de mégis felismerhetően a tengerszint ingadozására hoz bizonyítékot. A vázolt események környezettörténeti háttere a 9. századi felmelegedés és szárazság, amely Kelet-Európában lényegesen intenzívebben hathatott, mint nyugaton, de írott források hiányában sokkal kevesebb tudható róla. Konstantin legendájának eseményei természetesen csak bepillantást engednek ebbe a kelet-európai folyamatba és társadalmi következményeibe.

TERMÉSZETI KATASZTRÓFA ÉS TÁRSADALMI KRÍZIS. RENDKÍVÜLI ESEMÉNYEK ÉS TANULSÁGAIK A CRONICHE DI LUCCÁBAN

A *Croniche di Lucca*ban, amely Lucca történetének 1168 és 1424 közötti időszakát tárgyalja, számos természeti katasztrófáról olvashatunk. Megjelennek az éhínségek, a járványok, az özönvíz-szerű esőzések, az erőteljes viharok és további szélsőséges időjárási körülmények (hideg tél/aszályos nyár) is. Részletesen olvashatunk az 1181., 1284., 1330., 1348/50., 1400. esztendei szűkös évekről és a nyomukban járó epidémiákról, vagy az 1398-as nagy szélviharról is. A történeti munka szerzője, Giovanni Sercambi (1348-1424) nem csak író, hanem aktív politikus is volt. Az általa lejegyzett történések jelentős részét tanító céllal jegyezte le. Mind a város életét befolyásoló pártharcok és lázongások, mind pedig az említett katasztrófák esetében összefüggések megfogalmazására törekedett. Az egyes eseményekhez rendszerint valamiféle társadalmi vagy morális következményt csatolt, amelyek a korabeli mentalitástörténet kiemelkedő forrásai. Az 1398-as szélvihar pusztítását, mint égi jelet értelmezte, amelynek következménye véleménye szerint a frissen megválasztott ellenpápával szembeni fellépés lett. Azt is megfogalmazta, hogy a városi politikában tapasztalt széthúzás erkölcsi vonzata az éhínség és a járvány, amely ugyanakkor lázongásokhoz és felkelésekhez vezethet. Felmerülhet a kérdés, hogy a rendkívüli eseményeknek milyen további következményei voltak a korabeli város lakóira? Előadásomban bemutatom a krónika vonatkozó bejegyzéseit, elemzem a Sercambi által lejegyzett társadalmi/morális tanulságokat, valamint a luccai forrás fejezeteit összevetem más korabeli toszkán történeti munkák vonatkozó feljegyzéseivel és következtetek az egyedi vonásokra.

A REJTŐZKÖDŐ KADARCS KRÓNIKÁJA

Ha Magyarország domborzati térképére tekintünk, a Hortobágy-folyó és a Keleti-főcsatorna között, a hajdúvárosok ölelésében, Debrecentől 25 kilométernyire északnyugatra megtaláljuk Balmazújvárost. A település mezőségi, réti, szikes talajú határán nyugatról a Hortobágy pusztája széles rónasága terül el, keletről a Hajdúsági löszhát termékeny szántóin kukorica és búzatablák váltják egymást. A település vízrajzát az említett Hortobágy folyó, amely a Tisza hajdani fattyúága helyén Észak-Tiszántúlon Balmazújváros és Polgár között ered, és az 1953-ban épített Keleti főcsatorna határozza meg.

Történeti és vízrajzi munkákban és egyes néprajzi feldolgozásokban azonban Balmazújváros vonatkozásában rendre előkerül egy évszakonként változó vízhozamú folyóvíz, a KADARCS neve. Előadásomban sorra veszem a Kadarccsal kapcsolatos történeti forrásokat, az egykori vízvilág emlékeit. Bemutatom, hogy a 19. század második feléig a változó vízhozamú folyó gyakran árvízzel sújtotta a települést, majd azt is, hogy a Tiszántúlt érintő nagyszabású vízrendezési munkák következtében a 19. század közepétől fokozatosan átalakult a „Hortobágy-mellyéke” vízrajzi képe. Ezt leginkább a településnéprajzi változások mentén követhetjük.

A Balmazújvároson használatos köznyelvben a Kadarcs elnevezés ma már leginkább egy közterület (emlékpark-kiserdő), egy utca, illetve egy hagyományőrző népzenei csoport nevében köszön vissza.

MÖGÖTTÜNK A VÍZÖZÖN: TÖRTÉNELEM ÉS KATASZTRÓFA A KORAI MODERN KOZMOGRÁFIÁBAN

Az európai kozmográfia kora újkori történetében fontos szerepet játszott a bibliai teremtéstörténet kortárs értelmezése. A középkori világtérképek közvetítette hagyomány a reneszánsz térképészetben a Földi Paradicsom ábrázolásának kérdéséhez kapcsolódott. Az újkori földrajzi felfedezők, különösen Kolumbusz lázasan keresték a világot elpusztító Vízözöntől mentes, de az emberiség bűnei miatt elveszett helyet. A 16. századi világleírások időrendi tárgyalásában a katasztrofális esemény a történelem második korának kezdete. Az 1493-as Nürnbergi Krónika világtérképe az emberiség számára a Vízözön után teremtett lakóhelyet ábrázolja. Sebastian Münster népszerű világleírása, a *Cosmographia* címlapján (1544-) szimbolikusan jelenik meg a kezdet, a leírást az isteni gondviselésbe fektetett bizalom hatja át. A lutheri reformáció vezéralakjainak írásaiiban azonban határozottan megjelenik az Apokalipszis. Dániel próféta könyvének német nyelvű kiadásában (1530) egy olyan világtérkép található, amely a világot elpusztító négy szörnyeteg mellett utal a fenyegető török veszélyre is. A 16-17. századi kozmográfusok térképgyűjteményeiben, a teremtett dolgok színpadán szórványosan tűnnek fel fenyegető természeti jelenségek (meteorok, vulkánok) vagy pusztító események (háborúk, tűzvészek) ábrázolásai. A kor legnagyobb kozmográfusa, Gerard Mercator a régmúlt eseményeinek térképezéséhez *Chronologia*-jában (1568) csillagászati módszert használt. A biblikus történelemszemlélet átalakulásának figyelemreméltó példája az angol Thomas Burnet felfogása, aki a Föld keletkezésének és fejlődésének történetét a Paradicsom és a Vízözön értelmezésével, teológiai keretben, de tudományos mód-

szerrel magyarázta. Telluris Theoria Sacra c. művében (1681) Burnet nemcsak leírta, de ábrázolta is a világ fejlődésének négy fázisát. Elmélete a Vízözön által átformált a földfelszínről előre vetítette a felvilágosodás korának természettörténeti magyarázatait.

MINDENNAPOS SZÉLSŐSÉG – A KORA ÚJKORI BATTHYÁNY URADALMAK ÉS A PESTIS

Közhelyszámba megy a hazai történeti kutatásban, hogy a pestis a késő középkortól állandóan jelenlévő betegség a Kárpát-medencében. A járványos betegségek megnevezése ugyanakkor a forrásokban gyakran félrevezető, mert a latin pestilentia és a magyar pestis szóval illettek mindenféle ragályos kórt.

Az előadás a kora újkori Batthyány uradalomrendszerben keletkezett jelentős, 17. századi misszilisanyag segítségével vizsgálja, hogy a pestis (és más járványos) megbetegedések mennyire voltak a mindennapok részei, milyen módon védekeztek ellene, és miként értelmezték a betegség megjelenését. A legnagyobb vizsgált szövegegység a Batthyányak körmendi uradalmának tisztartói és más tisztségviselői által írott levelezésanyaga lesz. E misszilisok több tucat máshonnan nem, vagy csak részben ismert járványos megbetegedéshullámot említenek. Esettanulmányok mentén vizsgálom, hogy milyen lehetőségeink vannak egyes, a forrásokban gyakran csak egy-két szóban említett járványos megbetegedés esetében rekonstruálni azok tényleges orvosi hátterét, illetve tudjuk-e igazolni valamilyen módon a pestis baktérium által okozott megbetegedések jelenlétét.

AZ ÁLLATMENHELYEK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON¹

Az ember és állatok közötti kapcsolat alakulásában jelentős változások következtek be a történelem folyamán. A kapcsolat nemcsak időben, hanem például az egyes állatfajok vonatkozásában, illetve különböző egyének szemszögéből nézve is más-más képet mutat. Az állatmenhelyek az ember–állat kapcsolat különleges helyszínei abból a szempontból, hogy ezekbe jellemzően az ember által háziiasított fajoknak azon egyedei kerülnek, melyek szabad jelenléte „nem kívánatos” a „civilizált környezetben”. Az állatmenhelyekkel azonban mindeddig kevés tudományos munka foglalkozott.

Előadásomban – elsősorban az elmúlt körülbelül másfél évszázad vonatkozó sajtóanyagaira alapozva – bemutatom az állatmenhelyek hazai történetét. Elemzem, hogy kik és milyen érvek mentén, illetve hol létesítet(het)tek állatmenhelyeket Magyarországon és hogyan változott a társadalmi megítélése ezeknek az intézményeknek. Vizsgálom továbbá, hogy az állatmenhelyek alapvető működési elvéből fakadó, az üzemeltetésük során gyakran jelentkező anyagi nehézségeket mikor és milyen módszerekkel próbálták kezelni.

Az előadás célja, hogy a természet és az ember kapcsolatában bekövetkező változásokat az állatmenhelyek példáján keresztül szemléltesse. A téma jelentőségét mindenekelőtt az adja, hogy az antropogén felszínformálás következtében folyamatosan szűkülő természetes élőhelyek fogyatkozása miatt sokak számára az állatmenhelyre kerülő fajok jelentik az egyik fő kapcsolódási pontot a „természethez”. Ugyanakkor ezeknek a fajoknak a túlszaporodása nemcsak a „civilizált környezetben”, hanem a természetben sem kívánatos.

¹ „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

VIZSGÁLATOK SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF IDŐJÁRÁSSAL KAPCSOLATOS MEGFIGYELÉSI/MEGJEGYZÉSEI KÖRÜL

Noha a naplók a természet és a társadalom közötti kölcsönhatások feltérképezésének kulcsfontosságú dokumentumai, hiszen számos diáriumban találhatóak a napi időjárási viszonyokról vagy hosszabb távú éghajlati trendekről szóló jegyzetek, a hazai naplók ezen forrásadottsága egyelőre csak kis részben került kiaknázásra. Előadásomban egy reformkori napló lappangó értékeit igyekszem felszínre hozni, amikor Széchenyi István naplójának 1839 júniusa és 1848 márciusa közötti szakaszát veszem vizsgálat alá, hogy feltárjam a fizikai környezet milyen hatást gyakorolt mindennapjaira. A gróf nem rendszeresen fogalmazott meg időjárással kapcsolatos megjegyzéseket, bizonyos időszakban azonban az "időt" érintő közlései összesűrűsödnek. A budai csillagvizsgáló meteorológiai adatsorai alapján a koncentrált periódusok számos esetben szélsőséges időjárási eseményekkel hozhatók összefüggésbe. A különösen hideg és hosszú teleket és a szokatlanul száraz vagy éppen rendkívül csapadékos nyarakat regisztrálta figyelmesen, Széchenyi ugyanakkor nem csupán tárgyilagos megfigyelő, akinek a természeti jelenségek objektív rögzítése a célja, hiszen jegyzeteiben gyakran az időjárási körülményekre adott szubjektív reakcióját valamint azt is dokumentálja, hogy a hőmérséklet vagy a csapadék mennyisége milyen hatást gyakorolt mindennapi életére. Előadásomban ezáltal emellett, hogy megvizsgálom mikor és miért sűrűsödnek össze az "időhöz" kötődő közlések, elemzés alá veszem azt is, hogy az egyes megszólalások lejegyzése mögött milyen szándékok húzódnak meg. Feltérképezem milyen szerepe

lehet a leírásokban a kiépítetlen utak és az állandó híd hiányából fakadó korlátoknak, a szezonális hangulati zavar néven definiált pszichés megbetegedésnek, amelyet a nap hiánya okoz, az 1838-as árvíz tapasztalatának vagy éppen az épülő lánchídnak. Ehhez Széchenyi diáriumán kívül levelezést, kortársai időjárásra vonatkozó megfigyeléseit/megjegyzéseit és kvantitatív meteorológiai adatsorokat is segítségül hívok.

A KLÍMAVÁLTOZÁS HATÁSAI AZ ÉSZAKI-SARK TÉRSÉGÉRE

Az Északi-sarkvidék hatalmas kiterjedésű és meglepően változatos terület, amely szárazföldeket és jégmezőket foglal magába. Az Északi-sark térségét borító jég-takaró az utóbbi évtizedekben a nyári időszakban a klímaváltozás hatására a felére csökkent, és az előrejelzések szerint ez az olvadás a későbbiekben sem fog megállni. A Jeges-tenger minden télen befagy, de nyáron egyes területei felolvadnak, ezáltal könnyen hajózhatóvá válik a térség. A technika fejlődésével és a jégtakaró szezonális visszahúzódásával az északi jeges térségben történő közlekedés egyre jobban meg fog élénkülni. A tengerszint 1900 óta körülbelül 20-23 centimétert emelkedett, ami nagyban hozzájárul a partvidéki áradásokhoz. Leginkább a grönlandi és az antarktiszi jég olvadása veszélyes. Ha mind elolvad, a tengerszint akár 70 méterrel is megemelkedhet. Ennek a megemelkedésnek számos tragikus következménye lehet. Az olyan államoknak, amelyek északi-tengeri partszakasszal rendelkeznek az emelkedés miatt a part menti városaik eltűnhetnek, ezáltal több millió embernek kell elhagynia az otthonát. A felolvadás miatt a jeges talajból felszabadul a permafroszt, amelyből üvegházhatású gázok (főként metán) törnek a felszínre, amik még nagyobb mértékben hozzájárulnak a felmelegedéshez. A klímaváltozásnak köszönhetően a térség komoly gazdasági hasznot jelent, hiszen a jég alatt hatalmas nyersanyagkincs rejtőzik és elérhetővé válnak a hajózási útvonalai is. Ezzel a Föld legértékesebb területévé emelkedik az Északi térség, azonban jó néhány konfliktusforrás rejlik ebben a térségben, mind politikai, gazdasági és etikai téren is. Megállapítható, hogy egy új biztonságpolitikai kihívást lehet felfedezni az Arktisz kapcsán a jég olvadása miatt. A térség felértékelődni látszik, geopolitika játszmák színterévé válik. A globális klímaváltozás jelentősen felértékeli a térség jelentőségét és megváltoztatja a geopolitikai erőviszonyokat.

A konferenciát szervezte:

ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék

ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

ELTE TTK Etnikai- és Vallásföldrajzi Műhely

ELTE BTK Dimenziók Interdiszciplináris
Művelődéstörténeti Műhely

Szervezők:

Dr. Várkonyi Gábor, Dr. Bottlik Zsolt, Lendvai Timár Edit,
Lehoczki Zsuzsanna, Banai Zsófia, Rénes Balázs,
Gódány Nikoletta

Logó:

Szalontai Edit Mariann, Szalontai Emese Zita

Grafika és tördelés:

Nagy Attila (Samtow Design)